

Сузана Узелац

Општинска народна библиотека „Вељко Петровић” Жабаљ
suzanauzelac@yahoo.com

ЕТИЧКИ КОДЕКС БИБЛИОТЕКАРСКЕ ПРОФЕСИЈЕ: УПОРЕДНА АНАЛИЗА ПРОФЕСИОНАЛНИХ ЕТИЧКИХ КОДЕКСА БИБЛИОТЕКАРСКОГ ДРУШТВА СРБИЈЕ ИЗ 1992, 1998. И 2019. ГОДИНЕ

Сажетак: У раду се разматра питање професионалне библиотекарске етике у друштвеном, теоријском и практичном контексту. Истраживање се темељи на упоредној анализи формалних препорука библиотекарског струковног удружења за поступање запослених у библиотекама, током боравка у радном окружењу, према библиотечкој грађи, сарадницима и колегама, као и према корисницима библиотечких услуга. Поређењем одредби три релевантна кодекса библиотекара Србије из 1992, 1998. и 2019. године, у раду су, са становишта струке, приказани аспекти и динамика промена у схватању професионалне и друштвене улоге припадника библиотекарске професије у претходне три деценије код нас.

Кључне речи: Библиотекарско друштво Србије, професионални етички кодекси, библиотекарска професија

Увод: професионални етички кодекси

Професионални етички кодекси су прописане норме понашања у оквиру одређене професионалне групе, које имају форму правилника, а које доноси и контролише одговарајућа професионална организација. Исходишта етичког кодекса могу да буду општи етички принципи или законитости струке. Кодекси имају вишеструку улогу у професионалном понашању. Могу да служе за унапређење саме професије, као и за њен углед у јавности и подизање нивоа поверења друштва према професији. Примена одредби кодекса се, због своје аутентичности, не може регулисати званичним државним законодавством. С друге стране, професије по себи, немају извршну судску власт, тако да се припадници професија који не поштују кодекс, кажњавају јавном критиком или искључивањем из професионалних

организација. Будући да не предвиђају казнене одредбе, кодекси у највећем броју случајева служе да обезбеде дигнитет некој професији.

Могуће је разликовати најмање три врсте етичких кодекса: аспирационе, едукативне и регулаторне. Аспирациони кодекс је изјава о идеалима којима би они који га се придржавају требало да теже, едукативни кодекси образлажу своје одредбе коментарима и тумачењем, док регулаторни кодекси садрже сет детаљних правила која могу да послуже као основ за пресуђивање у притужбама. Већина професионалних кодекса представљају комбинацију елемената ове три врсте кодекса. Етички кодекси су религиозно, културно и етнички условљени. Личне вредности, које су се формирале под утицајем верских, културолошких и националних импулса, утичу на формирање професионалних вредности, а ове на одредбе професионалних етичких кодекса. Због тога је немогуће поредити кодексе различитих професија, као ни међународне кодексе у оквиру исте професије.¹

Питање професионалног морала најчешће има везе са односом припадника неке професије према појединцу који је корисник његових услуга, у конкретним животним ситуацијама. Заправо, кодекси подразумевају виша морална начела у односу на пословно понашање, а поштовање виших моралних захтева произилази из веће аутономије појединих професија. Од сваког припадника професије се очекује да прати и процењује понашање својих колега, а одступање од правила кодекса у понашању требало би да иницира интервенцију одговарајуће професионалне организације. С тим у вези, професор Ричард Томас Де Џорџ у својој књизи *Пословна етика* закључује: „Пошто су припадници професија пре свега морална бића, а тек потом припадници професије, професионална етика не може никада да ослободи општих моралних обавеза које важе за све људе. Опредељење за припадност некој професији значи опредељење за веће а не мање моралне обавезе, и само у мери у којој њени припадници испуњавају те моралне обавезе, одређена професија заслужује поштовање.”²

Библиотекарска етика

Са оснаживањем обичног човека, ширењем идеја о свим облицима личних слобода и поштовању људских права, питање етике постајало је све присутније у различитим областима живота, да би крајем 20. века оно постало водећи дискурс и у области библиотекарства. Библиотекарска етика је научна дисциплина која је настала спајањем науке о библиотекарству и науке о моралу. Она се тиче имплементације јасно дефинисаних моралних стандарда у понашање библиотекара током рада на прибављању, обради и дистрибуцији информација појединцу,

1 Александра Вранеш, Љиљана Марковић и Јасна Јанићијевић, *Етичност у науци и култури* (Београд: Филолошки факултет, 2008), 63.

2 Ričard Tomas De Džordž, *Poslovna etika* (Београд: Филип Вишњић, 2003), 512.

групи или друштву у целини, у циљу разјашњавања етичких дилема са којима се библиотекари свакодневно сусрећу. То је разлог што су професионална удружења библиотекара приступила ширењу идеје о етичком кодексу као својеврсном водичу кроз моралне дужности припадника библиотекарске професије.

Као узор, најчешће се наводи Етички кодекс ИФЛЕ, Међународне федерације библиотечких удружења и институција, која је основана 1927. године у Хагу, и има вишедеценијско искуство у области библиотекарске етике. Данас броји 942 библиотеке и установе чланце из 135 држава света. Током 2010. године, радна група из FAIFE (енг. Free Access to Information and Freedom of Expression Comittee) израдила је нацрт кодекса библиотекарске професије, а са циљем промовисања чл. 19 *Универзалне декларације о људским правима Уједињених нација*. У чл. 19 истиче се право на слободу мишљења, изражавања и приступу информацијама за све људе. Нарочито се наглашава могућност слободног протока информација у било ком облику и без ограничења. Предлог FAIFE усвојен је 2012. године од стране Међународне федерације библиотечких удружења и установа (ИФЛА) под називом *Етички кодекс за библиотекарске и информационе стручњаке*.

Ифлин кодекс представљао је основу за израду и усклађивање великог броја међународних кодекса држава чланица, међу којима је и Република Србија. До данас, FAIFE је прикупила преко 60 етичких кодекса из целог света, чији су аутори националне библиотеке и удружења библиотекара.

У Преамбули Ифлиног кодекса наводи се да се састоји од скупа етичких смерница за библиотекарске и информационе стручњаке, које могу да користе у изради сопствених етичких кодекса. Ифлин кодекс има шест тематских целина, а то су:

1. Приступ информацијама
2. Одговорност према појединцу и друштву
3. Приватност, трајност и транспарентност
4. Отворен приступ и интелектуална својина
5. Неутралност, лични интегритет и професионалне вештине, и
6. Однос између колега и однос између послодаваца и запослених

Додатна објашњења у оквиру тематских целина дата су у форми општих упутстава о професионалном понашању библиотекара према информацијама, припадницима друштвене заједнице и пословним сарадницима.

Ифла наглашава да библиотекарска удружења нису у обавези да прихвате њихов предлог етичког кодекса, као и да ће он бити редовно ревидиран, у складу са захтевима и потребама библиотекарске професије.

Етички кодекси библиотекарске професије у Србији

Када је у децембру 1992. године, након распада СФРЈ, поново успостављено самостално Библиотекарско друштво Србије, један од најважнијих задатака друштва био је усвајање кодекса професионалног понашања библиотекара. Први *Кодекс библиотекара Србије* састојао се од девет уопштених аспирационо-едукативних правила којима се уређивао однос према библиотекарској професији, корисницима, колегама и установи. Професија је у то време била оријентисана превасходно на стручно и одговорно поступање са библиотечком грађом. Библиотекари су подстицани на стално стручно усавршавање које је служило за акумулацију знања. У интеракцији са корисницима и колегама, негован је однос поштовања и уважавања различитости.

Будући да ова верзија кодекса није предвиђала друштвене санкције, ослања се искључиво на унутрашње морално осећање библиотекара. Професор Жељко Вучковић је, имајући на уму шири контекст, објаснио да „моралне друштвене санкције подразумевају морални презир и морално гађење”³, чега су припадници библиотекарске професије били поштеђени. *Кодекс библиотекара Србије* је 1998. допуњен десетом одредбом која је била друштвено условљена и подразумевала је примену моралних санкција за кршење норми кодекса од стране професионалног Суда части. То је значило пре свега професионалну, а потом и друштвену осуду неетичког поступања у оквиру струке. На Скупштини Библиотекарског друштва Србије, 25. фебруара 2019. године усвојена је нова верзија кодекса под називом *Етички кодекс библиотекара Србије* која, за разлику од претходних, има етичку предиспозицију.

Према Вучковићевом мишљењу, „етику можемо дефинисати као систематско настојање да се наше индивидуално и друштвено морално искуство учине смисленима тако што ће се одредити правила исправног понашања, вредности којима треба тежити, као и карактерне особине које треба развијати.”⁴ То значи да се професионални кодекси темеље на континуираном промишљању о пореклу, успостављању моралне савести, облицима и смислу моралности, као и о проблемима изградње хијерархије моралних вредности.

Етички кодекс библиотекара Србије у предговору садржи објашњење новог схватања библиотекарске професије, која се развија у духу изградње демократског мишљења, слободног ширења знања, идеја и информација и друштвене одговорности библиотекара. Текст кодекса састоји се од седам поглавља:

1. Приступ информацијама
2. Одговорност према појединцу и друштву

3 Жељко Вучковић, *Бизнис и морал : о снови пословне етике* (Нови Сад: Секот books, 2005), 26.

4 Вучковић, *Бизнис и морал*, 27.

3. Приватност, тајност и транспарентност
4. Отворен приступ и интелектуална својина
5. Неутралност, лични интегритет и професионалне вештине
6. Однос између колега и однос између послодаваца и запослених и
7. Завршне одредбе

На основу назива поглавља може се закључити да је Етички кодекс библиотекара Србије конципиран по угледу на Ифлин *Етички кодекс за библиотекарске и информационе стручњаке*.

Традиционалне професионалне вредности као што су стручност, марљивост и честитост, у контексту нове функције библиотекара у друштву, замењене су актуелним вредностима библиотекарске професије, а то су флексибилност, услужност, отвореност, неутралност и одговорност према свим актерима у професионалном ланцу.

Као дисциплински орган који санкционише непоштовање одредби кодекса, наводи се Етички одбор.

Иако се наведени кодекси библиотекара разликују по садржају и структури, у основи имају неколико заједничких карактеристика. Као један од најважнијих задатака који се истиче и поставља пред припаднике струке је чување угледа и достојанства професије, поштовање корисника и колега, стално стручно усвршавање и забрана свих облика злоупотребе службеног положаја.

Након упоредне анализе одредби три верзије професионалних кодекса библиотекара Србије, може се закључити следеће:

1. Наслову Кодекс библиотекара Србије из 1992. и 1998. године, у најновијој верзији, прикључен је епитет етички, како би се нагласила морална вредност одредби.
2. Прва одредба у верзији кодекса из 2019. године измењена је у односу на претходне тако што је приоритет, уместо служења знању, добило служење грађанству. Библиотекарство је акценовано и као услужна професија.
3. За разлику од претходне две, у последњој верзији кодекса не постоји одредба о стручном обављању библиотекарских послова који се тичу обраде грађе и старања о њој.
4. Године 1998. и 2019, кодекс из 1992. године допуњен је одредбом о изрицању опомене од стране Суда части, односно Етичког одбора Библиотекарског друштва Србије, због непоштовања кодекса.
5. Етички кодекс библиотекара Србије из 2019. године, поред тога што садржи разрађене одредбе претходних кодекса, уводи у библиотекарску професију питања приватности, заштите личних података, ауторских права, права на интелектуалну својину и отвореног приступа информацијама.

Година	1992.	1998.	2019.
Назив/ Одредбе	Кодекс библиотекара Србије	Кодекс библиотекара Србије	Етички кодекс библиотекара Србије
1.	Библиотекари служе знању	Библиотекари служе знању	Библиотекари служе свим грађанима
2.	Библиотекари искључују сваки облик дискриминације	Библиотекари искључују сваки облик дискриминације	Библиотекари искључују сваки облик дискриминације
3.	Библиотекари искључују сваки облик цензуре	Библиотекари искључују сваки облик цензуре	Библиотекари искључују сваки облик цензуре
4.	Библиотекари стручно обрађују и чувају грађу	Библиотекари стручно обрађују и чувају грађу	/
5.	Библиотекари се непрекидно стручно усавршавају	Библиотекари се непрекидно стручно усавршавају	Библиотекари се непрекидно стручно усавршавају
6.	Библиотекари поштују и подржавају колеге	Библиотекари поштују и подржавају колеге	Библиотекари поштују и подржавају колеге
7.	Библиотекари чувају углед и достојанство професије	Библиотекари чувају углед и достојанство професије	Библиотекари чувају углед и достојанство професије
8.	Библиотекари не злоупотребљавају професију и положај ради личне користи	Библиотекари не злоупотребљавају професију и положај ради личне користи	Библиотекари не злоупотребљавају професију и положај ради личне користи
9.	/	/	Библиотекари поштују приватност и заштиту личних података
10.	/	/	Библиотекари осигуравају отворен приступ и право на интелектуалну својину
11.	БДС је дужно да пружи сваку врсту помоћи библиотекарима	БДС је дужно да пружи сваку врсту помоћи библиотекарима	БДС је дужно да пружи сваку врсту помоћи библиотекарима
12.	/	За поштовање Кодекса надлежан је Суд части	За поштовање Кодекса надлежан је Етички одбор

Табела 1: Упоредна анализа одредби Кодекса библиотекара Србије и Етичког кодекса библиотекара Србије

Након упоредне анализе одредби три верзије професионалних кодекса библиотекара Србије, може се закључити следеће:

Наслову *Кодекс библиотекара Србије* из 1992. и 1998. године, у најновијој верзији, прикључен је епитет етички, како би се нагласила морална вредност одредби.

Прва одредба у верзији кодекса из 2019. године измењена је у односу на претходне тако што је приоритет, уместо служења знању, добило служење грађанству. Библиотекарство је акцентовано и као услужна професија.

За разлику од претходне две, у последњој верзији кодекса не постоји одредба о стручном обављању библиотекарских послова који се тичу обраде грађе и старања о њој.

Године 1998. и 2019, кодекс из 1992. године допуњен је одредбом о изрицању опомене од стране Суда части, односно Етичког одбора Библиотекарског друштва Србије, због непоштовања кодекса.

Етички кодекс библиотекара Србије из 2019. године, поред тога што садржи разрађене одредбе претходних кодекса, уводи у библиотекарску професију питања приватности, заштите личних података, ауторских права, права на интелектуалну својину и отвореног приступа информацијама.

Закључак

У раду је приказан кратак, упоредни преглед одредби етичких кодекса библиотекарске професије у Србији из 1992, 1998. и 2019. године, као и пресек заједничких карактеристика три наведена, релевантна етичка кодекса код нас.

Дат је и осврт на угледни *Етички кодекс за библиотекарске и информационе стручњаке* Међународне федерације библиотечких удружења и установа (ИФЛА), који је послужио као узор за њихову израду.

Задатак је био да се утврди и опише постојеће стање које се тиче професионалног статуса и радне етике библиотекара, а са циљем да се подстакну будућа истраживања у овој области.

Посматрањем историјског развоја етичких кодекса библиотекарске професије у последње три деценије у Србији, може се закључити да је тежиште професије померено са дужности библиотекара на потребе корисника.

Стручни послови обраде грађе у библиотекама стављени су у други план у односу на пружање различитих врста услуга и дистрибуцију информација. Овај заокрет изазвале су брзе и снажне промене природних, друштвених, економских, технолошких, културолошких и верских околности у свету и код нас.

То су разлози што се припадници библиотекарске професије суочавају са многобројним моралним изазовима у свакодневном раду, за чије превазилажење не постоје прецизне смернице.

Одредбе су формулисане као уопштене препоруке за практиковање друштвених моралних норми у професионалном окружењу. Како су оне претежно

аспирационе, мере поштовања одредби кодекса налазе се у домену личног етичког осећања запослених у библиотекама.

Притом, кодекси библиотекарске професије немају законодавни карактер, што значи да не постоји начин да се непоштовање одредби санкционише. Они апелују на личну моралну одговорност појединца, припадника професије. На неки начин, библиотекарски кодекси претпостављају идеалне друштвене околности, али и стабилну индивидуалну етику, одсуство таштине и елитизма.

Чињеница је да етички кодекси не могу да обухвате све очекиване појединачне случајеве нити да образложе сваку недоумицу из библиотекарске праксе. Искуство показује да је за индивидуалну процену од стране библиотекара неопходно темељно образовање, мултидисциплинарно знање и снажно етичко осећање.

Професионални библиотекар не може увек да зна шта би требало да уради, али је неопходно да зна шта ни у ком случају не би требало чинити. У том смислу, етички кодекси могу да имају практичну примену.

Литература

1. De Džordž, Ričard T. *Poslovna etika*. Beograd: Filip Višnjić, 2003.
2. Bibliotekarsko društvo Srbije. „Etički kodeks bibliotekara Srbije”. Preuzeto 19. 8. 2024. <https://bds.rs/wp-content/uploads/2019/02/Eticki-kodeks-bibliotekara-Srbije.pdf>.
3. IFLA. “IFLA members including Institution and Association Affiliates”. Accessed 28. 8. 2024. https://www.ifla.org/wp-content/uploads/ifla-members-and-association-affiliates_2024-07-29.pdf.
4. Bibliotekarsko društvo Srbije. „Kodeks bibliotekara Srbije”. U *Temeljne vrednosti savremenog bibliotekarstva : međunarodna naučna konferencija, Beograd, 14. decembar 2009 : zbornik rezimea*, ur. Željko Vučković i Vesna Crnogorac, 74. Beograd: Bibliotekarsko društvo Srbije, 2009. Preuzeto 19. 8. 2024. http://www.citaliste.com/pdf_stampa/bibliotekarstvo.pdf. (na ćirilici)
5. Zajednica biblioteka Univerziteta u Srbiji. „Kodeks bibliotekara Srbije”. ZBUS. Preuzeto 19. 8. 2024. <http://www.zbus.rs/lat/pdf/kodeks.pdf>. (na ćirilici)
6. Šćerbinjina, Julija. *Vreme biblioskopa*. Beograd: Clio, 2024.
7. Ujedinjene nacije. „Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima”. Advokatska komora Beograda. Preuzeto 17. 11. 2024. <https://akbgd.org.rs/wp-content/uploads/2022/07/5-Univerzalna-deklaracija-o-ljudskim-pravima-1948.pdf>.
8. Vraneš, Aleksandra, Ljiljana Marković i Jasna Janićijević. *Etičnost u nauci i kulturi*. Beograd: Filološki fakultet, 2008. (na ćirilici)
9. Vučković, Željko. *Biznis i moral: osnovi poslovne etike*. Novi Sad: Cekom books, 2005.

THE CODE OF ETHICS OF THE LIBRARY PROFESSION: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE PROFESSIONAL CODES OF ETHICS OF THE LIBRARY ASSOCIATION OF SERBIA FROM 1992, 1998, AND 2019.

Summary

The paper discusses the issue of professional librarian ethics, in a social, theoretical and practical context. The research is based on a comparative analysis of the formal recommendations from the Library Association of Serbia, about behaving of library employees, during their stay in the working environment, towards library staff, associates and colleagues, as well as towards users of library services.

By comparing the provisions of the relevant librarian Codes of ethics, adopted in 1992, 1998 and 2019 by the Library Association of Serbia, the research is showing the aspects and dynamics of changes in the understanding of the professional and social role of members of the librarian profession in the past three decades in this country.

Keywords: Library Association of Serbia, professional ethical codes, library profession

Suzana Uzelac